

<https://helda.helsinki.fi>

Lukivaikeus aikuisuudessa ja tuen muodot

Korkeamäki, J.

Gaudeamus

2019

Korkeamäki , J 2019 , Lukivaikeus aikuisuudessa ja tuen muodot . julkaisussa M Takala & L Kairaluoma (toim) , Lukivaikeudesta lukitukeen . Gaudeamus , Helsinki , Sivut 239-254 .

<http://hdl.handle.net/10138/316023>

---

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

11

LUKIVAIKEUS AIKUISUUDESSA JA TUEN MUODOT

Johanna Korkeamäki

Lukivaikeuksien tutkimus ja tukeminen ovat painottuneet vahvasti lasten koulutien alkutaipaleelle. Lukivaikeudet vaikuttavat kuitenkin myös nuorten ja aikuisten opintoihin, työelämään ja arkeen. Esittelen tässä luvussa tutkimusta aikuisten lukivaikeuksista ja muista kehityksellisistä oppimisvaikeuksista ja tarkastelen niiden yleisyyttä eri koulutusasteilla ja aikuisuudessa. Lisäksi esitän haastattelututkimuksen tuloksia lukivaikeuden kanssa selviytymisestä ja toimiviksi koetuista keinoista. Lopuksi esittelen kirjallisuuteen ja kehittämishankkeiden kokemuksiin perustuvia tukimuotoja nuorten ja aikuisten lukivaikeuteen ja muihin kehityksellisiin oppimisvaikeuksiin.

Vaikka lukivaikeutta tarkasteltaessa on kiinnitetty eniten huomiota lapsiin, ensimmäiset havainnot lukivaikeudesta – silloin käytetyn termin mukaan sanasokeudesta – tehtiin kuitenkin 1800-luvun lopulla niistä aikuisista, joiden oli vaikea oppia lukemaan. Tutkimuksessa ja yhteiskunnallisessa keskustelussa aikuisten lukivaikeuteen ja muihin oppimisvaikeuksiin alettiin kiinnittää vahvemmin huomiota 1980-luvulla.

Suomessa ensimmäiset lukijärjestöt perustettiin vuonna 1994. Lukijärjestöjen perustaminen ja Oikeus oppimiseen

-kampanja (1997–1999) kiinnittivät huomiota aikuisten oppimisvaikeuksiin nostamalla esiin julkisuuden henkilöitä, joilla oli omakohtaisia kokemuksia lukivaikeuksista. Erilaiset hankkeet 1990- ja 2000-luvuilla ovat kehittäneet aikuisten ohjaus- ja kuntoutuspalveluita sekä oppilaitosten esteettömyyttä. Ammatillisessa koulutuksessa erityisopetusta ja tukea on voinut saada vuosikymmeniä valmentavassa koulutuksessa ja erityisammattikouluissa. Ylioppilastutkintolautakunta on ottanut lukivaikeudet huomioon 1970-luvulta. Lisäaika ja muut erityisjärjestelyt tulivat kuitenkin mahdollisiksi vasta, kun erityinen luku- ja kirjoitushäiriö rinnastettiin ylioppilastutkinnossa vammaan vuonna 2001 opetusministeriön asettaman työryhmän ehdotuksen pohjalta. Perusteena mainittiin lukivaikeuden neuraalinen tausta.¹ Kansainvälisesti merkittävää on ollut yhdenvertaisuutta koskevan lainsäädännön kehittyminen. Tämä on erityisesti näkynyt korkeakouluopiskelijoiden tukipalveluiden kehittymisessä ja lukivaikeuksien tutkimuksessa. Samoin se on ainakin periaatteellisesti suojannut työelämässä olevia.

Lukivaikeudet ovat yleisimpiä kehityksellisistä oppimisvaikeuksista, ja niitä on myös eniten tutkittu. Isossa-Britanniasa ja laajemmin Euroopassa aikuisia koskevat tutkimukset ovat useimmiten lukivaikeudesta eli dysleksiasta, kun taas yhdysvaltalaisissa tutkimuksissa puhutaan yleisesti oppimisvaikeuksista (learning disabilities, LD). Myös näissä tutkimuksissa lukivaikeus käsittää valtaosan kehityksellisistä oppimisvaikeuksista. Tässä luvussa keskityn aikuisten lukivaikeutta koskeviin tutkimuksiin ja tukikeinoihin mutta hyödynnän myös laajemmin aikuisten oppimisvaikeuksia koskevia tutkimuksia ja selvityksiä.

LUKEMISVAIKEUKSIEN YLEISYYS JA ILMENEMINEN AIKUISUUDESSA

Se, miten aikuisten lukivaikeus ilmenee, vaihtelee pienistä oppimisen ja tiedonkäsittelyn eroavuuksista käytännön luku- ja kirjoitustaidottomuuteen asti. Lukeminen on tyypillisesti hidasta, ja kirjoittamisessa voi olla hankaluuksia. Lukemisen ja kirjoittamisen ohella suomalaiset aikuiset kokevat usein vaikeuksia erityisesti vieraissa kielissä, muistamisessa, laskemisessa ja keskittymisessä.² Vaikeuksien laajuus, aiemmin saatu tuki ja yksilön omat selviytymiskeinot vaikuttavat siihen, millaisina lukivaikeudet aikuisuudessa ilmenevät. On tärkeää tarkastella myös ympäristön asettamia vaatimuksia ja sen tarjoamia tukimahdollisuuksia.

Aikuisten lukivaikeuksien esiintyvyydestä on Suomessa toistaiseksi vain vähän tietoa. Väestötasolla oppimisvaikeuksia on tutkittu Terveys 2000 -tutkimuksessa, jossa itseraportoituja vaikeuksia koulunkäynnissä tai oppimisessa on kokenut 16 prosenttia 18–29-vuotiaista. Lukemisen vaikeuksia raportoi viisi prosenttia, kirjoittamisen vaikeuksia kolme prosenttia ja matematiikan ja kielten vaikeuksia kuusi prosenttia.³

Yleisimpiä erilaiset oppimisvaikeudet ovat ammattiin opiskelevilla nuorilla, sillä vuoden 2015 Amisbarometrissa todetusta oppimisen vaikeudesta raportoi 21 prosenttia vastaajista ($n = 20\,840$). Yli puolet vastaajista raportoi todetusta lukivaikeudesta, miehet hieman naisia useammin. Seuraavaksi yleisimmin raportoidaan matematiikan vaikeuksista, jotka ovat naisilla yleisempiä kuin miehillä. Oppimisvaikeuksista raportoineista vastaajista kolmannes kokee, että ei ole saanut tukea niihin ammatillisessa oppilaitoksessa.

Vuoden 2017 Kouluterveyskyselyssä vaikeuksia oppia uusia asioita raportoi neljä prosenttia lukiolaisista ($n = 34\,961$) ja viisi prosenttia ammattiin opiskelevista nuorista ($n = 31\,188$).

Lukemisen ja kirjoittamisen vaikeuksista raportoi noin viidennes lukiolaisista ja ammattiin opiskelevista. Tytöt raportoivat vaikeuksia poikia useammin ja kokevat oppimisessaan enemmän ongelmia kuin pojat.⁴

Korkeakouluopiskelijoiden terveystutkimuksessa (n = 1 837) lukivaikkeuden yleisyydeksi raportoidaan 5,4 prosenttia. Yleisintä lukivaikeus on ammattikorkeakoulussa opiskelevilla naisilla. Puolella vaikeuksia raportoivista korkeakouluopiskelijoista oppimisvaikeudet on todettu vasta 16 ikävuoden jälkeen.⁵

Kyselytutkimuksissa raportoitujen lukivaikkeuksien yleisyys on siis hyvin samankaltainen sekä naisilla että miehillä. Pisa-tutkimuksissa korostuneet poikien lukutaitovaikeudet eivät näy aikuisia koskevissa tutkimuksissa, vaan vaikeuksia on lähes yhtä paljon miehillä ja naisilla.⁶ PIAAC 2012 -aineiston mukaan joko luku- tai numerotaidoissa heikoiksi arvioituja on 600 000, kun taas sekä luku- että numerotaidoissa heikoiksi arvioituja on 300 000. Perustaitopuutteita on etenkin koulutuksen ja työelämän ulkopuolisilla nuorilla, työttömillä, Suomeen muualta muuttaneilla sekä yli 55-vuotiailla.⁷ Toisen arvion mukaan perustaidoiltaan heikkoja aikuisia olisi Suomessa arviolta 70 000–100 000 eli kolmisen prosenttia työikäisestä väestöstä.⁸

Terveys 2000 -aineistossa kouluvaikeuksia raportoineiden korkein suoritettu tai meneillään oleva koulutus edusti yleisemmin perus- tai keskiastetta kuin muiden nuorten aikuisten. Oppimisvaikeuksilla on esitetty olevan myös yhteys muuta väestöä korkeampaan työttömyyteen. Terveys 2000 -tutkimuksessa kouluvaikeuksia raportoineilla nuorilla yhteys työttömyyteen oli selvä. Näin oli etenkin pitkäaikaistyöttömyyden kohdalla.⁹

Käytännössä lukivaikkeuden tunnistaminen vaihtelee aikuisilla varsin paljon: osalla vaikeudet on havaittu jo alle kouluikäisenä, mutta lukivaikkeuden toteaminen paljon myöhemminkin on tavalista. Kuntoutussäätiö on toteuttanut monia kehittämishankkeita

nuorten ja aikuisten oppimisvaikeuksiin ja erityisesti lukivaikeuteen. Kaikkiin hankkeisiin on hakeutunut ihmisiä, joiden selvätkin lukivaikeudet on todettu vasta aikuisiässä.

SUOJAAVAT TEKIJÄT

Aiemman tutkimuksen perusteella on koottu lukivaikeuksien kielteisiltä seurauksilta suojaavia tekijöitä. Niihin kuuluvat muun muassa temperamenttiin ja yksilöön liittyvät luonteenpiirteet, jotka helpottavat yksilön sopeutumista, vanhempien kannustus ja koulutuksen arvostus, lukivaikeuden varhainen havaitseminen ja siihen liittyvät tehokkaat tukitoimet sekä lukivaikeuden hyväksyminen ja avoimuus siitä.¹⁰

Oppimisvaikeuksia koskevan seurantatutkimuksen mukaan itsetuntemukseen, sinnikkyYTEEN, ennakoivuuteen, henkiseen hyvinvointiin, tavoitteen asettamiseen sekä sosiaalisen tuen käyttöön liittyvät tekijät ennustivat menestystä paremmin kuin esimerkiksi opiskelusaavutukset, älykkyysosamäärä tai muut vastaavat taustatekijät. Samassa pitkittäistutkimuksessa kerättiin myös haastatteluaineisto, jonka avulla saatiin paremmin selville, miten menestymistä edistävät osatekijät vaikuttavat ihmisten elämänkulkuun. Menestyksekkään työuran ohella otettiin huomioon muun muassa tyytyväisyys elämään, koulutukselliset saavutukset, sosiaaliset suhteet ja henkiseen hyvinvointiin liittyvät asiat.¹¹

Itsetuntemukselle ratkaisevaa on oman vahvuusalueen löytyminen. Tällä tarkoitetaan sitä, että henkilö löytää sellaisia elämäalueita, joilla hän voi parhaiten hyödyntää omia vahvuuksiaan. Myös toisilta saatu tuki on tärkeää selviytymisen tukena. Yhdysvaltalaisessa seurantatutkimuksessa kaikki haastatellut viittasivat toisilta saatuuun tukeen. He puhuivat omaehtoisesti ”merkityksellisten toisten” (ystävien, opettajien, terapeuttien, työtovereiden

ja perheenjäsenten) tuesta, ohjauksesta ja rohkaisusta. Jotkut kokivat tuen antajat mentoreina. Parhaimmillaan tuki oli vasta-
vuoroista. Läheiset olivat pysyvä kaikupohja, joihin omia tavoit-
teita ja niiden realistisuutta peilattiin. Hyvin menestyneet etsivät
ja ottivat vastaan aktiivisemmin tukea kuin muut haastateltavat.¹²

Tutkimuksissa on esitetty viitteitä siitä, että lukivaikeudet
vaikuttaisivat hakeutumiseen tietyille aloille, esimerkiksi ihmis-
suhdetyöhön, rakennusalalle tai kaupan alalle, joilla vaaditaan
vähemmän lukemista ja kirjoittamista.¹³ Yhdysvaltalaisen kysely-
tutkimuksen (n = 500) mukaan korkeakouluopiskelijat, joilla oli
todettu oppimisvaikeus, työllistyivät yhtä hyvin tutkinnon suorit-
tamisen jälkeen kuin muut opiskelijat.¹⁴

Kielteisimmistä seurauksista kertovat tutkimukset, jotka
ovat yhdistäneet lukivaikeuden ja laajemmin kouluvaikeudet
mielenterveysongelmiin, työttömyyteen ja jopa rikollisuuteen.¹⁵
Lukivaikeus sinänsä tuskin aiheuttaa näitä ongelmia, vaan syrjäy-
tymisriskin voi ajatella liittyvän pikemminkin oppimisessa koet-
tuihin pettymyksiin, koulutuksen keskeytymiseen tai vaikeuksiin
kiinnittyä työmarkkinoille.

Oman vahvuusalueen löytyminen on erittäin tärkeää itse-
tunnolle ja kompensaatiolle. Nuoruus ja nuori aikuisuus näyt-
tävät olevan erityisen otollista aikaa vaikeuksien ja vahvuuksien
uudelleen tutkimiseen. Nuoruudessa on mahdollista hyödyntää
paremmin omia kiinnostuksenkohteitaan ja kykyjään, mikä hel-
pottaa opiskelua, lisää motivaatiota ja parantaa opintomenestystä.
Omat vahvuudet ja kiinnostuksenkohteet ovat tärkeitä myönteis-
sen minäkuvan luomisessa. Myös erilaisten opiskelua helpottavien
strategioiden käyttö on nuoruudessa helpompaa kuin lapsuu-
dessa.¹⁶

Aikuistuessaa lukivaikeus vaikuttaa kuitenkin eri elämän-
alueisiin aiempaa laajemmin, sillä opiskelun ohella lukivaikeus
voi vaikuttaa myös arkielämässä suoriutumiseen ja työelämään.

Työllistyminen ja työelämään kiinnittyminen on merkityksellistä. Vaikka lukivaikeuksiin on tutkimuksissa yhdistetty luovuutta, ongelmanratkaisukykyä ja sinnikkyyttä, monissa tutkimuksissa nousee esille kielteinen kuva lukivaikeuksien vaikutuksista työelämään. Työelämässä on tärkeää mahdollisuus itsenäiseen työnteekoon ja mahdollisuus vaikuttaa työtahtiin hyödyntäen lisäaikaa, joustavaa työaikaa tai työskentelyä kotoa käsin.¹⁷

AIKUISTEN KOKEMUKSIA LUKIVAIKEUDESTA

Seuraava osio perustuu oppimisvaikeuksia koskevaan haastattelututkimukseen, jossa kartoitettiin 26 aikuisen kokemuksia lukivaikeudesta ja muista oppimisvaikeuksista.¹⁸ Haastateltavat olivat 19–60-vuotiaita. Haastateltavista naisia oli 16 ja miehiä kymmenen. Haastateltavien joukossa oli niin pelkän perusasteen suorittaneita kuin korkeakoulussa opiskelleita. Suurimalla osalla oppimisvaikeudet oli tunnistettu ja nimetty virallisesti lukivaikeudeksi vasta toisella asteella ($n = 3$) tai aikuisuudessa ($n = 13$), vaikka vaikeuksia olikin ollut pitkin koulupolkua. Peruskoulussa vaikeudet oli tunnistettu lukivaikeudeksi kymmenellä haastateltavalla.

Aikuisuuden kokemuksissa lukemisen ja kirjoittamisen vaikeudet ovat edelleen monin tavoin läsnä, mutta niiden kanssa on myös opittu tulemaan toimeen. Aikuistuminen vaikuttaa kahdenlaisesti oppimisvaikeuksien kokemiseen: se helpottaa omien oppimisvaikeuksien käsittelyä, mutta samalla myös vaatimukset kasvavat. Uudet opiskeluympäristöt, kuten lukioon tai korkeakouluun siirtyminen, vaativat usein uusia opiskelustrategioita. Toimivat opiskelustrategiat löydetään itse kokeilemalla tai opettajan vinkkien perusteella.

Jos lukivaikeus on jäänyt kouluaikana toteamatta, aikuisuudessa sen selvittäminen koetaan usein myönteisenä. Parhaimmillaan se selittää omia vaikeuksia, vahvistaa omaa kokemusta ja tuo

lisätietoa omasta tiedonkäsittelystä. Toisinaan arvioinnin tulokset voivat jäädä epäselviksi tai eivät johda toiveista huolimatta avun tai tuen saamiseen koulutuksessa.

Lukemisen hitaus ja työläys sekä tekstissä esiintyvät vierasperäiset sanat tuottavat usein vaikeuksia. Lukemisharrastusta lisää lukemisen merkityksellisyys itselle tai koko perheen lukemisharrastus. Lukemiseen liitetty merkityksellisyys ja henkilökohtainen kiinnostus onkin yksi lukemista tukeva seikka. Juonelliset kirjat, esimerkiksi dekkarit, kuvataan helpoimpina. Kirjoittamisessa vaikeuksia aiheuttaa tekstin tuottaminen ja oikeinkirjoitus. Kirjoittamisessa tärkeää on monesti muiden antama apu: läheiset kannustavat kirjoittamaan ja auttavat oikeinkirjoituksessa. Miehet kuvaavat kirjoitusvaikeuksia naisia enemmän. Muistamiseen ja keskittymiseen auttavat kalenterit, työlistat ja rauhallinen työskentelytila.

Eniten vaikeuksia tuottavat vieraat kielet, jotka vaikuttavat konkreettisesti opintojen edistymiseen tai rajaavat yliopisto-opinnot tai matkustelun ulkopuolelle. Vieraiden kielten opinnoissa auttavat eniten kielen rohkea käyttäminen ja erilaiset sanaston oppimista helpottavat muistisäännöt. Vieraissa kielissä koettuihin vaikeuksiin ei kuitenkaan ole helppoa löytää yhtä toimivaa ratkaisua.

Oppimisen vahvuuksia ovat oman oppimisen ohjaaminen, luovuus, tunnollisuus ja sinnikkyys, hyvä näkömuisti sekä oppimisen näkeminen itselle tärkeänä. Oma oppimista tukee, kun osaamisen saa osoittaa puhumalla tai selittämällä omin sanoin. Parhaimmillaan kokemukset lukivaikeuden kanssa elämisestä ovat opettaneet ahkeraa työntekoa, omien vahvuuksien hyödyntämistä, luovuutta ja myötätuntoa muita ihmisiä kohtaan.

Myönteiset työelämäkokemukset ovat tärkeitä itsetunnolle, jos koulusuoriutuminen on ollut heikompa. Työelämän erilaiset murrosvaiheet korostavat lukivaikeuksien merkitystä: aiempi

hyvin soveltunut työ saattaa muuttua nopeastikin lukutaitoa tai vieraita kieliä vaativaksi ympäristöksi. Myös työttömyys tai työkykyyn vaikuttavat terveysongelmat voivat vaatia uudelleen kouluttautumista. Aikuiskoulutuksen aloitus on monelle iso harppaus pitkän tauon jälkeen. Monella on myös taustalla erilaisia kielteisiä koulutuskokemuksia, kuten luokalle jäämistä, ehtoja ja koulutuksen keskeytymistä. Miesten vaikeuksiin oli kouluaikoina puututtu naisten vaikeuksia useammin mutta usein myös rangaistuksenluonteisesti.

Nuoremmat haastateltavat olivat saaneet selvästi enemmän apua ja myös hyötynyt siitä. Haastateltavat näkivät myös koulun muuttuneen myönteisemmäksi paikaksi, vaikka he suhtautuivat koulujen käytäntöihin myös kriittisesti. Opettajilta saatu ymmärrys vaikeuksia kohtaan sekä konkreettiset tukikeinot ja valinnanmahdollisuudet koettiin tärkeinä. Nuoruus ja aikuisuus olivat monelle tärkeitä mahdollisuuksia myönteisten opiskelukokemusten ja oman oppimisen ohjaamisen näkökulmasta. Toisaalta oli tyypillistä, että silloin myös tukea oli vähemmän saatavilla. Monet olisivat luultavasti hyötynyt vähäisestäkkin neuvonnasta tai ohjauksesta oppimisen vaikeuksissa.

MIKÄ AUTTAA AIKUISTA?

Aikuisten tapauksessa tuen painopiste on opiskelutaitojen ohjauksessa, omien vahvuuksien ja selviytymiskeinojen kartoittamisessa, itsetunnon tukemisessa sekä erilaisissa opiskelu- ja työjärjestelyissä. Myös uutta teknologiaa voitaisiin hyödyntää nykyistä paremmin oppimisen apuna. Toisen asteen koulutuksessa ja aikuiskoulutuksessa tukimuotojen painotus on ensisijaisesti opiskelujärjestelyissä ja opiskelutaitojen ohjauksessa kuin varsinaisessa erityisopetuksessa.¹⁹ Oppilaitosten tulisi samanaikaisesti kehittää saavutettavia opiskeluympäristöjä sekä ottaa huomioon

myös opinnoissa vaikeuksia kokevien opiskelijoiden tarpeet ohjaukseen ja palautteen saamiseen.

Lisäaika, tietokoneen käyttö, nauhurit, äänikirjat, luentojäsennykset, tuutorointi, vaihtoehdot kirjallisille kokeille ja rauhallinen koetila ovat tavanomaisimmat opiskelujärjestelyt.²⁰ Nämä opiskelujärjestelyt ovat luonteeltaan yhdenvertaisuuslain tarkoittamia kohtuullisia mukautuksia, ja niiden tavoitteena on turvata oman osaamisen osoittaminen. Pelkän lisäajan myöntämisen ohella olisi kuitenkin tarpeen myös ohjata jäsentämään omaa kirjoittamista koetilanteessa.

Aikuiset hyödyntävät monenlaisia taitoja lukivaikeuden ja muiden oppimisvaikeuksien kanssa eläessään. *Opiskelutaidoilla* viitataan keinoihin, joilla edistetään lukemista, kirjoittamista ja muistamista. Ne voivat olla esimerkiksi tekstin lukemista ääneen, visuaalisten keinojen hyödyntämistä tai keskeisten asioiden kertomista opiskelutoverille. Kompensointikeinoilla taas pyritään kiertämään vaikeuksia. Läheisiltä ja opiskelutovereilta saatu tuki on myös tärkeää. Erilaiset *metakognitiiviset taidot* koskevat sopivien opiskelutaitojen valintaa ja niiden arviointia sekä esimerkiksi ajanhallintaa. *Meta-affektiiviset taidot* taas auttavat käsittelemään omia oppimiseen liittyviä tunteita ja muokkaamaan opiskeluympäristöä itselle sopivaksi esimerkiksi vähentämällä häiriötekijöitä.²¹

Siirtymävaiheet eri koulutusasteiden välillä vaativat opiskelijoilta usein aiempaa enemmän itseohjautuvuutta ja oman toiminnan suunnittelua. Myös omien vahvuuksien ja kiinnostuksenkohteiden tunnistaminen on aiempaa tärkeämpää. Yhdysvalloissa erityisopetuksen opiskelijoille tarkoitetun *siirtymäsuunnittelun* (transition planning, transition services) tavoitteena on tukea näitä asioita.²²

Tuen saaminen aikuisena vaatii usein omaehtoista kertomista lukivaikeudesta ja mahdollisten opiskelujärjestelyjen pyytämistä. Ei ole aina helppoa kertoa omasta lukivaikeudesta ja hakea

tarvittavaa apua. Aikuisten tietämys omasta lukivaikeudesta tai saatavilla olevista tukitoimista vaihtelee samoin kuin heitä ohjaavien opettajien ja muiden ammattilaisten tietämys. Oppilaitosten käytännöt vaihtelevat siinä, millaisen todistuksen ne vaativat lukivaikeudesta tai muusta oppimisvaikeudesta. On kuitenkin hyvä huomata, että aikuiset monesti tunnistavat itse vaikeutensa ja osaavat kertoa niistä kohtalaisen luotettavasti.²³

Aikuisten lukivaikeuden ja muiden oppimisvaikeuksien tunnistamisen apuna voidaan käyttää erilaisia kyselyihin perustuvia menetelmiä. *Oppimisvaikeuksien tunnistuslista* auttaa etenkin lukivaikeuden piirteiden tunnistamisessa.²⁴ *Kysely oppimisen ja mielenterveyden ongelmista (KOMO)* on kehitetty tunnistamaan laajemmin kielellisten vaikeuksien ohella myös tarkkaavuuden ja hahmottamisen ongelmia sekä mahdollista mielenterveyden oireilua.²⁵ Kyselyiden tukena voi hyödyntää ammattilaisille tehtyjä tulkintaohjeita ja tarkempia haastattelukysymyksiä. Molempien tavoitteena on toimia puheeksioton välineenä ja löytää ne nuoret ja aikuiset, joiden oppimisvaikeudet olisi syytä selvittää tarkemmin erityisopettajan, puheterapeutin tai psykologin tekemällä yksilötestillä.

Lukivaikeuden tunnistaminen on aikuisuudessa tärkeää tarvittavan avun, itsetuntemuksen ja itsetunnon vuoksi. Virallisesti todettu lukivaikeus voi hälventää tyhmyyden ja laiskuuden tuntemuksia ja selvittää kielteisiä koulukokemuksia. Tärkeää on, että vaikeuksien luonne selvitetään tarkasti ja mietitään samalla tarvittavia apukeinoja sekä vahvuuksia. Korkeakouluopiskelijoita koskeissa tutkimuksissa lukivaikeuden selvittäminen aikuisiällä on myös lisännyt opiskelijoiden vahvuuksien ja vaikeuksien tunnistamista sekä lisännyt opiskelua helpottavien strategioiden oppimista.²⁶

Aikuisten ohjauksessa ja tuessa on tärkeää hyödyntää heidän omia kiinnostuksen kohteitaan ja aikaisempia tietojaan.

Olennaista on rohkaista asettamaan tavoitteita, opettaa muisti-strategioita sekä tukea opiskelun ja työn organisointikykyä. Uusien opiskelua helpottavien strategioiden opettelu ja niiden käyttöönotto vaativat aikaa. Osana ohjausta on tärkeää painottaa itsetunnon tukemista ja omien vahvuuksien tunnistamista kognitiivisten taitojen ohella.²⁷

Vaikka tutkimustietoa aikuisten lukivaikeudesta on vielä vähän, voidaan kuitenkin suositella *eksplisiittistä opetusta* (explicit instruction) opetettavaan aiheeseen ja opiskelussa tarvittaviin taitoihin. Eksplisiittinen opetus on vaiheittain etenevää ja strukturoitua, ja siinä edetään opettajajohtoisesta mallintamisesta itseenäiseen harjoitteluun. Aikuisten ohjauksessa tärkeää on palaute, joka on yksilöllistä, välitöntä, positiivista ja korjaavaa. Yksilöllinen ohjaus tai pienryhmä ovat hyviä ympäristöjä, mutta ne eivät yksinään riitä vaan vaativat riittävän intensiivistä ohjausta. Nuorilla toimiviksi havaittuja keinoja voidaan soveltaa myös aikuisiin, kun otetaan huomioon aikuisten kokemusmaailma. Teknologian hyödyntäminen on aikuisia motivoivaa mutta vaatii ohjausta.²⁸

Sosiaalinen tuki on yksi tärkeä osa-alue aikuisten tukemisessa. Aikuiset tarvitsevat kannustusta ja rohkaisua sekä tukea työssä ja opinnoissa tarvittavien taitojen hankkimiseen. Sosiaalista tukea tarvitaan myös vaimentamaan ja ehkäisemään opinnoissa tai työelämässä koettua stressiä.²⁹ Vertaistuen etuna on nähty mahdollisuus jakaa kokemuksia ja opiskelustrategioita, keskinäinen kannustus sekä toisten osallistujien tarjoamat myönteiset roolimallit. Vertaistuki on usein koettu hyödyllisemmäksi kuin osallistujat ovat etukäteen ajatelleet. Vertaistuki näyttäisi olevan hyödyllistä etenkin niissä tilanteissa, kun lukivaikeus tai muu oppimisvaikeus on juuri todettu.³⁰

Hyviä kokemuksia on saatu asiantuntijaohjatuista vertaistukiryhmistä, joita voi järjestää monenlaisissa ympäristöissä. Kuntoutussäätiössä kehitetyn psykososiaalisen ryhmäkuntoutuksen

kohderyhmänä ovat olleet niin työssäkäyvät aikuiset, opiskelijat kuin työttömät nuoret aikuiset. Kaikissa toiminnoissa osallistujilta saatu palaute on ollut erittäin myönteistä ja lukivaikeuteen ja muihin oppimisvaikeuksiin aikuisena saatu tuki on koettu tarpeellisena. Erityisen tärkeänä on pidetty sitä, että lukivaikeudesta ja muistin toiminnasta saadaan tietoa ja että oppimiseen saadaan uusia keinoja.³¹

Myös oppilaitosten sisällä voidaan järjestää opiskelua tukevaa ryhmä- ja yksilöohjausta. Ryhmäohjausta voidaan myös opinnollistaa osaksi oppilaitosten toimintaa. Ammatillisten oppilaitosten ja Niilo Mäki Instituutin yhteistyönä on kehitetty Oppimistaitoja ja hyvinvointia -kurssi, jonka keskeisinä toimintoina olivat motivaation tukeminen, opiskelustrategioiden oppiminen sekä uraohjaus. Kurssin aikana annettiin paljon myönteistä palautetta. Ryhmästä oli mahdollista siirtyä yksilöohjaukseen, jossa tuettiin opiskeluvaikeuksia yksilöllisesti.³² Myös lukiolaisille on järjestetty opiskelutaitokursseja, jotka mahdollistavat samalla oppimisvaikeuksista keskustelemisen ja vertaistuen.³³ Korkeakouluissa on järjestetty ryhmämuotoista tukea opiskelijoille, joilla on vaikeuksia vieraissa kielissä.

Lukivaikeuden neuropsykologista kuntoutusta tutkineessa hankkeessa toteutettiin yksilö- ja ryhmämuotoista kuntoutusta nuorten aikuisten lukivaikeuteen. Kuntoutuksen sisällöt käsittivät lukemisen, kirjoittamisen ja muistamisen strategioita, tukea vieraisiin kieliin ja matematiikkaan sekä myös itsetunnon, keskittymisen ja toiminnanohjauksen teemoja. Kuntoutusta tutkittiin satunnaistetulla, kontrolloidulla tutkimusasetelmalla. Tulokset ovat lupaavia. Neuropsykologinen yksilö- ja ryhmämuotoinen kuntoutus kohensi osallistujien kognitiivista suoriutumista. Itsearviointimenetelmien perusteella osallistujien lukemisen määrä oli lisääntynyt. Myös asenteet lukemista kohtaan sekä arviot omista lukemiseen liittyvistä kyvyistä olivat muuttuneet

myönteisemmiksi. Lisäksi palautekyselyissä monet toivat esiin konkreettisia muutoksia opiskelu- ja työtapoihin sekä myönteisiä vaikutuksia työssä ja opinnoissa pärjäämiseen. Kuntouttajan näkökulmasta hyödyllistä olisi yksilö- ja ryhmäkuntoutuksen yhdistäminen.³⁴

Erilaiset yksilö- ja ryhmäohjaukset näyttäisivät lisäävän koulutushalukkuutta ja mahdollisesti myös koulutukseen osallistumista.³⁵ Aikuisten oppimisvaikeuksiin suunnatuissa hankkeissa (esim. Lukineuvola 2005–2008 ja Opi oppimaan 2006–2010) suuri joukko työssäkäyviä on hakeutunut oma-aloitteisesti aikuisten oppimisvaikeuksiin suunnattujen palveluiden pariin.³⁶ Myös aikuisten perustaitoihin olisi kiinnitettävä enemmän huomiota. Tarvetta olisi tunnistaa perustaitopuutteet entistä paremmin esimerkiksi ammatillisessa koulutuksessa ja työ- ja elinkeinotoimistoissa. Aikuisten perustaitojen kohentamisessa parhaita tuloksia saadaan, kun niitä kehitetään yksilöllisesti esimerkiksi osana aikuiskoulutusta tai työpaikalla. Lisäksi koulutukseen olisi kannustettava juuri niitä aikuisia, joiden taidoissa olisi eniten parannettavaa.³⁷

Erilaisten kehittämishankkeiden ohella opetus- ja kulttuuriministeriöllä on ollut määräaikaista ohjelmaa, jotka on suunnattu aikuisille, joilla on matala peruskoulutus. Noste-ohjelma oli käynnissä vuosina 2003–2009. Osana nuorisotakuuta käynnistettiin nuorten aikuisten osaamisohjelma (NAO) ja hieman myöhemmin aikuisten osaamisperustan vahvistaminen. Lisäksi opetus- ja kulttuuriministeriö on käynnistänyt Euroopan sosiaalirahaston rahoittaman Taito-ohjelman, jonka tavoitteena on tukea aikuisten lukemisen, kirjoittamisen ja tietoteknisen ongelmaratkaisun perustaitoja. Aiemmat kehittämisohjelmat ovat vaikuttaneet myönteisesti siihen, että erilaiset opiskelun tukimuodot ovat saatavilla myös aikuiskoulutuksessa. Myös kokemukset hakevasta

toiminnasta, jonka avulla pyritään tavoittamaan koulutusta tarvitsevia aikuisia, ovat olleet hyviä.³⁸

LOPUKSI

Aikuisten lukivaikeudet ja muut oppimisvaikeudet ovat monesti jääneet vähemmälle huomiolle, vaikka aikuisuus onkin pisin yksittäinen elämänvaihe. Suomessa oppimisen tuki luku- ja kirjoitusvaikeuksissa painottuu ala-asteelle ja usein ensimmäisille luokille. Tuen ulottuminen koko opiskelupolun ja elämänkulun mittaiseksi on kuitenkin perusteltua elinikäisen oppimisen näkökulmasta. Aikuisten tukipalveluja rahoitetaan tyypillisesti projektimaisesti, eikä hyviäkään käytäntöjä ole täysin onnistuttu juurruttamaan osaksi palvelujärjestelmää. Samalla kun tietämys aikuisten oppimisvaikeuksista on lisääntynyt, resursseja on myös leikattu.³⁹ Koska lukivaikeus on yksi yleisimmistä opiskelua hankaloittavista tekijöistä, on tärkeää, että opettajat tunnistavat vaikeudet sekä osaavat reagoida niihin ymmärtävästi ja tarjota toimivia tukikeinoja.

Lukivaikeuksilla voi olla monia seurauksia aikuisten elämään. Erilaiset elämäntilanteet, käytössä olevat selviytymiskeinot, saatu tuki ja koulutuskokemukset voivat olla sängen erilaisia ja vaikuttaa lukivaikeuden merkitykseen aikuisen elämässä. Terveys 2000 -aineistossa koulunkäynti- ja oppimisvaikeuksia raportoineista nuorista aikuisista puolet oli jäänyt ilman tukitoimia.⁴⁰ Kehittämishankkeiden perusteella näyttää siltä, että myös nuorilla on tunnistamattomia oppimisvaikeuksia, joihin ei ole saatu tukea.⁴¹ Lukivaikeuden varhaista tunnistamista on pidetty tärkeänä myönteisen minäkuvan muodostumiselle.⁴²

Koulutuksen merkitys on työelämässä korostunut, kuten myös kielitaidon, yhteistyötaitojen ja tehokkuuden vaatimukset. Vaikka työelämän muutos on ollut suuri, tutkittua tietoa lukivaikeuden ja

muiden oppimisvaikeuksien merkityksestä työelämässä on vähän sekä Suomessa että kansainvälisesti. Kuntoutussäätiö toteutti selvityksen oppimisvaikeuksien huomioon ottamisesta Pohjoismailla työpaikoilla. Selvityksen mukaan oppimisvaikeudet ovat työpaikoilla vielä verrattain vieras ilmiö eikä keinoja niiden tunnistamiseen ja niiden vuoksi tarvittavaan tukeen juuri tunneta.⁴³

Aikuistuminen ja aikuisuus tarjoavat kuitenkin hyviä mahdollisuuksia tarkastella omia vaikeuksia ja vahvuuksia uudessa valossa ja kehittää opiskelussa ja työelämässä tarvittavia taitoja. Aikuiset hyötyvät tiedollisesta ohjauksesta ja sosiaalisesta tuesta, ja yksilö- ja ryhmämuotoista tukea on mahdollista järjestää monissa erilaisissa ympäristöissä. Lukivaikeuden selvittäminen aikuisiällä koetaan usein myönteisenä. Asenteet lukivaikeutta kohtaan ovat muuttuneet koulussa, oppilaitoksissa ja työelämässä aiempaa myönteisemmiksi. Nuoret ovat oppineet saamaan tukea pitkin opiskelupolkuaan ja osaavat kertoa opettajille vaikeuksistaan. Myös teknologian kehittyminen näyttää tuovan uusia mahdollisuuksia aikuisille selviytyä opiskelujen, työelämän ja arjen haasteista.

11. Lukivaikeus aikuisuudessa ja tuen muodot

1. OPM 1992 & 1998.
2. Esim. Ahonen & Haapasalo 2008; Korkeamäki 2011.
3. Lavikainen 2005, 38.
4. Kanste ym. 2017; THL: Koulu-terveyskysely.
5. Kunttu ym. 2017; Rinne ym. (arviotavana).
6. Malin ym. 2013.
7. Mussett 2015.
8. Kivinen ym. 2016.
9. Lavikainen ym. 2006; ks. myös Stein 2011.
10. Hellendoor & Ruijsenaars 2000; Riddick 2009.
11. Raskind ym. 1999; Goldberg ym. 2003, 222–223.
12. Goldberg ym. 2003.
13. Taylor & Walter 2003.
14. Madaus 2006.
15. Ks. tarkemmin Korkeamäki 2010; Stein ym. 2011.
16. McNulty 2003; Goldberg ym. 2003.
17. De Beer ym. 2014.
18. Tarkemmin Korkeamäki 2010; 2017; Korkeamäki, Haarni & Seppälä 2010.
19. Esim. Shaywitz & Shaywitz 2003.
20. Mt.
21. Pino & Mortari 2014, 358–359.
22. Shaw 2009.
23. Korkeamäki ym. 2010; Hock 2012.
24. Lukivaikeuden tunnistuslista 2018.
25. KOMO 2018; Peltonen ym. 2019.
26. Pino & Mortari 2014.
27. Pannucci & Walmsley 2007; Ahonen & Haapasalo 2008.
28. Hock 2012.
29. Gerber 2012.
30. Korkeamäki ym. 2010; Mentula ym. 2017.
31. Korkeamäki ym. 2010; Mentula ym. 2017.
32. Kiiveri ym. 2014.
33. Esim. Pääkkönen ym. 2007.
34. Nukari & Sarkki 2017.
35. Korkeamäki, Reuter & Haapasalo 2010.
36. Ala-Kauhaluoma ym. 2008; Korkeamäki, Reuter & Haapasalo 2010.
37. Mussett 2015.
38. Kosonen & Pitkänen 2009.
39. Rätty 2016.
40. Lavikainen ym. 2006.
41. Mentula ym. 2017.
42. Stein ym. 2011.
43. Puumalainen ym. 2014.